

טכס האזכרה, ז' באלול תשס"ח

סדר יום:

- פתיחה: מלי
- "קובל ביתי": ישראל
- הדלקת 6 נרות זיכרון
- "יזכור": ישראל
- שירת "אל מלא רחמים": דוד זבה
- על פעילות הארגון: מלי
- הצגת אתר קובל: שירה רשף
- הרצאה: גדעון גרייף
- הדלקת נרות משפחה
- "התקווה".

פתיחה

לפני 66 שנה, בתאריך ו' באלול תש"ב, נלקחה שארית יהדות העיר קובל להשמדה בבורות שהוכנו במחצבת החול שבתוך היער שליד הכפר בכובה הסמוך לקובל. יום זה נקבע כיום הקדיש הכללי לבני עירנו שנספו ע"י הנאצים ועוזריהם.

מאות הנמלטים והמסתתרים משתי האקציות הגדולות, נתפסו בימים ובשבועות שלאחר מכן, קובצו בבית הכנסת הגדול שבעיר ומשם הובלו להשמדה בבורות שהוכנו בבית הקברות החדש בפאתי העיר. רק עשרות מעטות מבני העיר ניצלו מהטבח שערכו ביקירנו הנאצים הגרמנים ועוזריהם האוקראינים.

שארית פליטה זו, ביחד עם מאות מצעירי העיר שברחו מזרחה לפני כניסת הנאצים לעיר ומאות מהחלוצים שעלו ארצה בשנות ה-30 וקודם לכן ואיתם עשרות המהגרים הפזורים בארצות העולם, מהווים את גרעין הזיכרון מהקהילה המפוארת של העיר שאבדה.

מאיר רוזנבלט שברח עם פרוץ המלחמה למעמקי רוסיה עם אשתו פירה לבית זיסקינד ועם אחותו פרידה, מבכה בספר קובל על קובל שאבדה:

קובל ביתי. מאיר בן-מיכאל, פאריז.

תרגום מיידיש: בני גבירצמן

את צפה לאיטך בזיכרוני, קובל, העיר של שנות ילדותי, העיר של חלומות נעורי. את מתחילה בדרך העפר הרחבה המוליכה ללוצק, מקרטעת במעלה ה"ויאדוקט" וצונחת אל רחוב לוצק, אצה בהרחבה ליד בתי החולים היהודי והעירוני. הנה בית החרושת לשמן של צופרפיין, והנה הטחנה של ארמרניק, משאירה מאחורייך את רחובות פבריצינה, קוליובה והשלושה במאי, נעשית צרה בין עשרות החנויות הפזורות משני צידי הרחוב, ומסיימת את חלק "החולות" על גדת נהר הטוריה, מדלגת דרך הגשר לתוך "העיר", מתפתלת לה הלאה על פני דרך וארשה, מתפצלת ברחוב לודמיר, שם נהגו להוליך את יהודי קובל למנוחתם האחרונה, פונה בדרך בריסק הרחק עד ל"גורקי" ונעלמת בגינות הרחוקות ובשדות של דרך מאצייב.

הנה תושבייך. כמה תעשיינים זעירים, יותר סוחרים, בעלי מקצועות חופשיים – רופאים, עורכי דין, מורים, טכנאים, מאות ואלפים סוחרים קטנים, בעלי מלאכה, פועלים, יהודים עמלים יקרים של כל ימות השנה. קובל של מאבק לפרנסה, על הלחם היום יומי; של מאבק עם האנטישמיות הפולנית. העיר של התאחדות הסוחרים, של התאחדות הסוחרים הזעירים, של איגודי הפועלים, של הבנק העממי, של בנק הסוחרים, של קופות ההלוואה ללא ריבית; של העבודה הסוציאלית הענפה, שכמו מנגנון ממשלתי החזיקה בכוחות עצמה עשרות מוסדות ומפעלים.

של "לינת הצדק", בה קיבלו יהודים עניים חינוך סיוע רפואי של רופא ותרופות נחוצות, של בית יתומים, בו התחנכו אפרוחים קטנים; של ביקור חולים, של בית חולים יהודי, הכנסת כלה, גמילות חסדים ומעות חטים. של בית ספר "אורט", בו למדו נערות צעירות מקצוע; של ה"טו"ז" ובית הקיץ שלה, בו יכלו ילדים יהודיים רעבים להבריא באוויר הצח.

העיר של מערכת לימודים ענפה, בה נטלו חלק כל חוגי החברה; של גני הילדים הראשונים, של בתי הספר העממיים הרבים, של "הרצליה" ובית הספר של ד"ר קלומל; של גימנסיה "תרבות"; של תלמוד התורה הגדול, של עשרות "חדרים", של ישיבות.

של ספריות ציבוריות, של הספרייה העברית, של ספריית פרץ השמאלנית; של משפטים ספרותיים וערבי דיון ספרותיים; של חוגים דרמטיים; של חזרות כלליות על מחזות בתיאטרון, בתלבושות ובבגדים רגילים; של מקהלות, של המשורר הוהליני רב הכישרון קלמן ליס; של הלוחם הבלתי נלאה למען תרבות עברית אשר פרנקפורט; של שבועונים; של חוגי תנ"ך וחברה-ש"ס, בהם נהגו יהודים רצוצים ללמוד בערב דף גמרא. העיר של יהודים דתיים, של חצר הרבי מטריסק, של בית הכנסת הגדול, של בית המדרש בחולות, של בתי הכנסת פרוז'נסקי וזה של הסוחרים. של שטיבלעך – הטריסקי, הליובאוויטשי, הריזשיני, הסטעפעני, הניסכיזשי ועוד רבים.

העיר של מועדוני אזרחים יהודיים, של בית העם הציוני, של מיפגשים בלתי חוקיים לנוער קומוניסטי. של חיים פוליטיים סואנים; של התנועה הציונית הענפה: "עת לבנות", "על המשמר", "מזרחי", "התאחדות", רוויזיוניסטים, "פועלי ציון", "החלוץ", "השומר הצעיר", "צעירי מזרחי", בית"ר, "החלוץ הצעיר", "פרייהייט". העיר של הנוער היהודי היקר. נוער לומד, נוער עובד, פועלים; של נהר הטוריה, שבמימיו השתכשכו נערות ובחורים ולמדו לשחות; של יציאות לטבע ב"ג בעומר, כאשר מאות על גבי מאות צעירים צועדים ברחובותייך אפופי גאווה, נושאים דגלי כחול-לבן ומבלים את היום ביערות הסביבה; של הפגנות האחד במאי הראשונות, בהן חשפו בני הנוער את רצונם בחיים טובים יותר; של ארגוני הספורט "מכבי", "חשמונאי", "בר כוכבא", "קדימה", על סקציות הכדורגל, ההתעמלות ואחרות.

העיר של חוגי נוער, חוגי ספרות יהודית, היסטוריה יהודית; של "אוהל שם", שם ינקו צעירים חסידיים ותלמידי התיכון ממקורותינו העתיקים; שם נהגו מאות צעירים להיבלע בערבים במועדוני "החלוץ" ו"השומר הצעיר", בית"ר, "צעירי מזרחי" וספריית פרץ.

וכאן הקטע הקטן "שלי" מדרך לוצק, בין רחוב קוליובה עד לקרולובה-בונה. בערבי הקיץ, תחת כיפת השמיים מלאת הכוכבים, או בלילות החורף הקפואים והיבשים, נהג הוא, הנוער הקובלאי, לראות באזור זה את ארץ מלכותו. הנה הם פוסעים לכל רוחב המדרכה. צפוף, צר, ביתי. אפשר לשמוע יידיש, עברית, פולנית, רוסית. מדברים על בית הכנסת, על העבודה, על פוליטיקה, על אהבה, על תכלית. מתפלמסים, מתווכחים. האוויר מתמלא בהמולה בריאה, בסיסית. לפעמים פורש לו זוג והולך בנפרד, מתכנס בצד. העצים של רחוב המונופול והוולקה שומעים את הצהרות האהבה הראשונות, התמימות.

העיר של השנים האחרונות ממש לפני מלחמת העולם השנייה. מצב כלכלי גרוע, אנטישמיות מחריפה, מצב ללא תקווה לרוב הנוער היהודי, קובל בצל המפלצת הגרמנית המתקרבת.

קובל בימי הפלישה הגרמנית לפולין. איך גדלת בין לילה, עירי, בבת אחת כאילו התרחבו רחובותייך, כאשר אלפים על גבי אלפים של פליטים יהודיים מעומק פולין זרמו בהם במנוסתם מפני הצבאות הנאציים. הוי, אחים, איך קיבלתם את פניהם בביתי שלי. יהודיך הצטמצמו בדירותיהם, העניקו מיטה, הציעו מזון, חיממו את הלב במילת תנחומים. וכך, כמעט כפליים, קיבלת את פני הצבא האדום שהבטיח הצלה מפני החיה ההיטלראית.

קובל של השנים 1939-1941. תקופת התאמה לחיים חדשים, כלכלה הבנויה על יסודות חדשים.

קובל בחוסר מנוחה נוכח ניצחונותיו החדשים של היטלר. ברחובותייך צועד הצבא הסובייטי אל הגבול.

22 ביוני 1941. העיר מתעוררת לשאון הפצצות הגרמניות הראשונות. מלחמה. הצבא הנאצי פורץ לרחובותייך, קובל עירי. החיה הפראית, צמאת הדם, שולפת כבר את ציפורניה, אויה ביתי.

- בירחו, אחי, התחבאו, הצילו את אפרוחיכם!

עמלק שוב כאן. רוצחים גרמנים משולהבים, מוצצי דם פראיים, בריונים חסרי מעצורים משתלטים עלייך בכוח, ולצידם שכנינו זה מאות בשנים, הרוצחים האוקראיניים. הם מבזים אותך, מענים את ילדייך, מגרשים אותם לעבודה, שודדים את הרכוש היהודי, נועלים את היהודים בגטאות, מכבידים על חייהם.

קובל של מצעד הקדושים. על פני רחובותייך מגרשים אותם, את ילדייך המורעבים והמעונים. הנה דרך בריסק. הנה הכפר בכובה, הנה מפשיטים אותם את בגדיהם ומציגים אותם עירומים כביום היוולדם, הנה מציבים אותם לפני הבורות החפורים, הנה נשמעים מטחי יריות. בזה אחר זה, עשרות, מאות, אלפים, הם נופלים. עיר שלמה נהרגת על קידוש השם. הרוצחים הגרמנים יורים, האוקראינים הפראיים משלימים את המלאכה ברצון. קובל של בית הכנסת הגדול, שנתר כזכר לחורבן, ויהודים מעונים רבים רשמו על קירותיו בדמם את מילותיהם האחרונות.

קובל של קבר האחים הענקי ליד בכובה, שידיים אוהבות של כמה מילדייך הנאמנים גידרו אותו מייד לאחר המלחמה והציבו בו מצבת עץ.

אבל את לא הושמדת, קובל עירי.

בניו יורק עיר המיליונים, בפאריז הסואנת, בבואנוס איירס ובאוסטרליה הרחוקה, את, ביתי, ממשיכה לחיות. בערבי יזכור, באורות נרות הנשמה, באנחה עמוקה, בזיכרונות שמעבירים לילדים, את חוזרת וצפה שוב, קובל עירי.

ועל כולם את חיה בישראל, שם בונים בנייך בית לעצמם; שם, במקום בו יוכלו לחיות ללא פחד ומורא, כאנשים חופשיים ויהודיים.

את חיה לנצח קובל, עירי!

להזלכת 6 נרות הזיכרון אנו מזמינים את החברים בני דור ראשון:

- אגבר אברהם
- ברזניאק יהודה
- גודיס דורה
- גרינבלט צבי
- שייניס ישראל
- שיפר שרגא

תפילת "יזכור":

יזכור עם ישראל את נשמות בני משפחותינו, בני הקהילה הקדושה שנחרבה, קובל והסביבה, חללי השואה, מששת מיליוני בניו ובנותיו, שנשבחו ונשרפו ונתנקו והורעלו ונתלו ונקברו חיים, אבות עם בנים, אימהות על עולליהן, זקן ונער וטף.

יזכור עם ישראל את ילדי מתמדיו, טהורים בני טהורים, שנגזלו מתיק הוריהם ביד חיות אדם והובלו כצאן לטבח. עוללים ויונקים, שנקטפו חייהם באיבם, בידיים אכזריות.

יזכור העם את בניו נושאי המרד והמלחמה באויב, את לוחמי הגטאות, אנשי הארגון היהודי הלוחם, שעמדו מעטים מול אויב חמוש ואכזרי וליבם הומה לגאולת עמם.

יזכור העם את לוחמי היערות את חיילי המחתרת בארצות הכיבוש ואת בני ישראל בצבאות השחרור, אשר הדפו את אויב עמנו באלפיהם בקרבות.

לזכור, ודבר לא לשכוח.

שירת "אל מלא רחמים"

דוד זבה- מהאופרה הישראלית, מנצח מקהלות, בן למשפחת פיש, דור שלישי.

בארגון:

לאחרונה אנו עושים מאמצים רבים לקבץ את סיפורי הגבורה וההתנגדות של יקירנו. מקרים אלו נרשמו בספרים, בעדויות שנאספו בארכיונים השונים ובראיונות שנערכו עם הניצולים. רק על חלק קטן ממקרי המרי והגבורה נוכל לדעת. על רובם של מקרי הגבורה לא נדע והם אבדו עם הנספים. מקצתם נשכחו, לא תועדו ואבדו לעד. מהעדויות שנאספו עד היום עולה על התנגדויות רבות ומרי אישי של רבים מיקירנו. התחושה שלא היה מרי והתנגדות וגבורה של יהדות קובל והסביבה אינה נכונה ואף מקוממת.

בצד מקרי הזוועה הנוראיים והבלתי נתפסים של שיתוף הפעולה של האוכלוסייה הלאומנית האוקראינית בעיר ובכפרי הסביבה, אנו שוקדים לחשוף גם את מקרי העזרה של בני העם האוקראיני והפולני. עזרה ללא קשר במניעים: עזרה בתמורה, עזרה מתוך הכירות אישית ועזרה מתוך רגשות אנושיים ודתיים- עזרה תוך כדי סיכון חיים. מאיסוף החומר שתועד עולים מקרי עזרה לא מעטים, כאלו שלא נכללו ולא תועדו עד היום במסגרת "חסידי אומות עולם". את החומר שייאסף נעמיד לרשות אנשי "יד ושם" וכבר עתה עדותה של דורה גודיס תזכה בעתיד הקרוב משפחה פולנית באות "חסידי אומות עולם".

החומר שיקבץ יוכנס לאתר העיר קובל.

אתר העיר קובל והסביבה באינטרנט, הכולל גם את העיירה הסמוכה מצ'יוב, מתרחב כל העת ומתמלא בתוכן רב. על כך נודה לחברתנו בת דור שני- שירה רשף לבית גיטליס, השוקדת על כך בהתנדבות ובהתמדה כבר שנה. למעלה מ-30 משפחות נמצאות כבר באתר, אנו קוראים לכל החברים להכניס את דפי משפחתם לאתר. שירה תתאר את דפי האתר והאפשרויות לצפייה בו.

בין דפי האתר של העיר קובל והסביבה נמצא דף הנופלים מבני קובל במערכות ישראל. ליד כל שם יש קישור בו ניתן לקבל פרטים על הנופל ומשפחתו.

רשימת הנופלים מפי אווה שלם-ארליך, אחותו של אפרים ארליך שעלה ארצה עם משפחתו מפולין והוא בן 10. אפרים ז"ל נהרג בסיני בשירות צבאי לפני שמלאו לו 20 שנה.

הנופלים במערכות ישראל, ילידי וצאצאי בני העיר קובל:

מלחמת העולם הראשונה, בצבא התורכי: דב וינשטיין

מאורעות תרפ"ט (1929), באר טוביה: ד"ר חיים יזרעאלי

מלחמת העולם השנייה, הפצצת מטוסי האיטלקים (1940): איזי ליברמן, חיה בת השוחט

המאבק להקמת המדינה (1944): חיים גוטוביץ

מלחמת העצמאות: צבי חסיד, נעמן מלמד, יזהר ערמוני (בן יהודית וגדליה)

מלחמת ששת הימים:

חנניה אלפרט (בן מנדל אלפרט)

אפרים ארליך (בן יוסף ארליך)

אורי ברזילי (בן שרה צוקרמן)

יעקב ירקוני (בן ליובה לינון)

יורם פלייסיג (בן הניה שטפנברג)

נח רותם (בן איטה טובי)

אברהם רימון (בן זיניה מנדל)

הצוללת "דקר": יוסף ברנע (בן הדסה ומשה)

מלחמת יום הכיפורים:

עמי-יעל אקסלרוד (בן ציפורה קנטור)

יגאל ארד (בן אהרון בוקסר)

אבישי בן-צבי (בן לאה בילורי)

שמואל דגני (בן אסתר רזניק)

ניצן הדר (בן חיים פומרנץ)

יוסף ויסברוט (בן יצחק ויסברוט)

אריה וולק (בן ליפה וולק)

שלמה פרידפרטיג (בן אריה פרידפרטיג ובתיה סוכורבסקי)

פנחס פרישברג (בן אהרון פרישברג)

אברהם קלוג (בן לאה מנדל)

יעקב רוזן (בן אברהם רוזן)

שלום רוזנפלד (בן צפורה ארליך)

מאיר שטיין (בן נחמיה שטיין)

צבי שינדל (בן שמעון שינדל)

אורית שנער (בת בת שבע מקלר)

פעילות מבצעית (1999): רותם אגבר (נכד לאברהם אגבר)

פעולת איבה, נתניה (2001): שלומית זיו (בת דב שטיינברג)

אָחִי, אָחִי, עֵן נֹדֵד בְּשָׁמִי פָּאָב.
בְּחֹדֶשׁ אוֹגוּסְט עִם זְרִיחַת הַשֶּׁמֶשׁ
יִנְקוּ חוֹלוֹת סִינֵי רְסִיסי טַל וְצַבָּעִם דָּם.
לְקִרְאָת הָעֶרֶב חֲלָקוּ לָךְ פְּבוֹד,
הַקִּימוּ בַּיִת בְּלִי חִלּוֹנוֹת וְדָלֶת.
מֵאֲז וְעַד הַיּוֹם –
מִפְּלֶט לְזִכְרוֹנוֹת אוֹ גִּיהָנוֹם עָלֵי אֲדָמוֹת.

על אחי הצעיר אפרים בן ולנטינה ויוסקה ארליך:

מיצג על דפי אתר העיר קובל- שירה רשף

1969

בארגון (המשך)

לצד העיר קובל מונצחת גם העיירה מצ'יוב הסמוכה לקובל. נשמח לצרף לארגון גם עיירות נוספות המשויכות לאזור עיר המחוז קובל.

עתיד פעילות הארגון הוא בהגעת ציבור רחב ככל האפשר לאזכרות השנתיות ולהתארגנויות האחרות. המשך הפעילות משולב גם בהמשך התנדבות פעילה ורצופה של בני דורות ההמשך. ערים גדולות ומפורסמות מקובל- בוהלין, בפולין ובמזרח אירופה- לא הצליחו בהמשך הקיום של ארגונם. אנו די חוששים לעתיד ארגון קובל כגוף עצמאי כבר בטווח הקצר ומצפים להתנדבות הציבור לוועד.

בערב יום השואה והגבורה יצאה לאור חוברת הנצחה חדשה מטעם הארגון, חוברת מספר 17. החוברת עבת הכרס מקבצת מקצת מהפעילות שבוצעה בארגון בשנה החולפת. חוברות הנצחה שפורסמו עד היום נמצאים באתר העיר קובל והועברו לספריות "יד ושם" בירושלים ובהיכל ווהלין. יש לציין לשבח במיוחד את תרומת חברנו מהדור הראשון: ד"ר מרדכי זיו-ליברזון, שכתב מאמרים וזיכרונות מאלפים מהווי החיים שבעיר. זה המקום לציין גם את פעילותה המבורכת ועזרתה הרבה של ענת שבו- פרלמוטר בירושלים, במוסד "יד ושם". לאחרונה ייצגה ענת את הארגון בטכס גילוי מצבת קובל במערת הזיכרון ב"יד ושם" במסגרת צוואת חברתנו תמה קרביץ ז"ל.

מתנדב נוסף זה חמש שנים, הוא העיתונאי בדימוס בני גבירצמן, שאיננו קובלאי ואף על פי כן תרגם בהתנדבות עבור הארגון מאות רבות של מאמרים, כתבי-יד, מכתבים וזיכרונות בשפת היידיש. גולת הכותרת של תרומתו הוא תרגום מגרמנית של המשפט שהתנהל בשנת 1965 נגד רוצחי יהדות קובל-קסנר ומנטיי יימח שמו. אנו מתכבדים למסור לו שי צנוע על פעילותו הרבה למען הנצחת העיר ונקווה שימשיך בה.

פעילות הארגון נמשכת כל הזמן ומסתעפת באמצעות האינטרנט והדואר האלקטרוני.

- חווה לבית רוזנבלט מפריז מתחקה כבר שנים באינטנסיביות אחרי שורשיה מקובל. חווה נפגשה בלויית צלם עם בני קובל רבים בישראל ומתכננת נסיעה מתועדת לקובל בשנה הבאה. חווה הביאה לידיעת הארגון על פעילות הכומר הצרפתי פטריק דה-בואה באוקראינה ובקובל. משלחת הכומר מצאה בקובל חלקי מצבות שבורות ששימשו כמדרכה בחצרות המקומיים.

- אנט לבית רובינשטיין ממקסיקו קבלה מהארגון מידע רב על משפחתה בקובל, נסעה לביקור בקובל עם משפחתה. גוי היושב בבית הוריה באזור מתחם צריפי אנטין שכלל גם בית כנסת קטן, מסר לה כמתנה גווילים שרופים מספר תורה שמצא במקום.

- חיה, בתה של שרה ברונשטיין שניצלה בזכות חסידי עולם פולניים, נעזרה במידע מהארגון ונסעה עם בני משפחת מצילי אמה לביקור בקובל. חיה מספרת על טיוח החלק המזרחי של בית הכנסת הגדול שנשאר אוטנטי עד כה ובכך יחקק הסימן היהודי האחרון מבית הכנסת – המגן דוד.

אנו ממשיכים לאסוף כל העת מידע מפי החברים ובמיוחד מחברנו הבכיר- למעלה מ-60 שנה בוועד הארגון- אלי מנדל, שאין כמוהו במידע על קורות יהודי קובל שם וכאן. נאחל לו אריכות ימים, בריאות ונחת. בביתו קיימנו השנה ישיבת וועד חגיגות ופגישות עם בני קובלאיים מחו"ל- חווה מפריז, יהודית בתו של ד"ר יעקב חסיס מארה"ב, אנט ממקסיקו ועם מספר בני קובלאים ובני העירייה מצ'יוב מהארץ.

לאלי ולשאר בני הדור הראשון נאחל המשך התעניינות וביקורים רבים של יוצאי ובני העיר קובל לדורותיהם.

לא נשכח את יוזמתו של אלי מנדל בתיעוד, בהנצחת ובמימון מודל בית הכנסת הגדול שבקובל שניצב לתפארת כאן בהיכל ווהלין.

מעט על הקורות בבית הכנסת הגדול בעת השואה יספר לנו איש "יד ושם", ההיסטוריון ד"ר גדעון גרייף.

הרצאת גדעון גרייף

סיום:

אנו מודים לכל הפעילים והמתנדבים בארגון ומודים לכל הבאים לטכס הזיכרון. אנו מאחלים לכל בני קובל והסביבה, בריאות טובה ונחת במעשי ידיהם.

• הדלקת נרות משפחה

• "התקווה"